

ULUG'BEK HAMDAM HIKOYALARINING LINGVOPOETIK TAHLILI

Magistrant Sharipova Dilafuz Sattarovna

dsaripova882@gmail.com

ANNOTATSIYA: Maqolada mustaqillik davri o'zbek lirikasining janr xususiyatlarini belgilashda va ijodkor badiiy mahoratini ko'rsatishda so'z va tovush takrorlarining badiiy-estetik funksiyasi ochib berildi. Tadqiqotda psixologik, struktural-poetik, tavsiflash metodlaridan foydalanildi. Buning natijasida takrorlar she'riy asarningturli sathlarida namoyon bo'lishi, evfonik elementlar va stilistik vositalar she'r ohangdorligini ta'minlashga xizmat qilishi Ulug'bek Hamdam she'riyati misolida aniqlanishga erishildi. Tadqiqot ilmiy natijalari asosida chiqarilgan xulosalar lirik she'rlar poetikasining ilmiy-nazariy jihatdan to'ldirilishiga asos bo'ladi.

Kalitso'zlar; lirika, alliteratsiya, epifora, anafora, kompozitsiya, poetik g'oya, evfonik elementlar, stilistik vositalar, so'z takrorlari, vocal.

Аннотация В статье выявлена художественно-эстетическая функция повторов слов и звуков в определении жанровых особенностей узбекской лирики периода независимости и проявлении художественного мастерства художника. В исследовании использовались психологические, структурно-поэтические, описательные методы. В результате этого было установлено, что повторы проявляются на разных уровнях поэтического произведения, что благозвучные элементы и стилистические приемы служат обеспечению мелодичности стихотворения на примере поэзии Улугбека Хамдама. Выводы, основанные на научных результатах исследования, являются основой для научно-теоретической доработки поэтики лирических стихотворений. Ключевые слова; лирика, аллитерация, эпифора, анафора, композиция, поэтическая идея, эвфонические элементы, стилистические приемы, повтор слов, вокал.

ABSTRACT The article revealed the artistic-aesthetic function of repetitions of words and sounds in determining the genre characteristics of Uzbek lyrics of the period of independence and showing the artist's artistic skills. Psychological,

structural-poetic, descriptive methods were used in the research. As a result of this, it was determined that repetitions are manifested at different levels of the poetic work, that euphonic elements and stylistic devices serve to ensure the melodiousness of the poem in the example of Ulugbek Hamdam's poetry. The conclusions based on the scientific results of the research are the basis for the scientific-theoretical completion of the poetics of lyric poems.

Keywords: lyrics, alliteration, epiphora, anaphora, composition, poetic idea, euphonic elements, stylistic devices, repetition of words, vocal.

Ulug'bek Hamdamning "Vatan haqida qo'shiq" hikoyasi dastlab peyzaj tasviri bilan boshlanib, oqsoqol va bolaning xatti-harakatlari tashqi qiyofasini yozuvchi ko'chim turlari metaforik, metonimik ko'chim vositalari bilan ifodalab, tasvirda yanada orginallikka erishish maqsadida o'xshatish, istifora kabi tasviriy vositalardan unumli foydalanadi.

Hikoyada bahor tasviri bilan bog'liq peyzaj tasviri va oqsoqol; bola ruhiyatidagi tasvirlar, nihoyatda, bir-biriga uyg'un va mutanosib tasvirlanganini ko'rishimiz mumkin. Hikoya bayonida ekstralingvistik romanlardan, xususan, sakkiz qirrali yulduz tasviridan so'ng, oqsoqol nabirasiga uzoq o'tmishdan hikoya aytib beradi. Hikoya avvalida yozuvchi urush nafasini ifodalashda tabiat hodisalari bilan bog'liq romanlardan unumli foydalanib, asar ta'sirchanligini yanada oshiradi: "Qor birdaniga bosdi. Hech kutilmaganda. Hali erta edi, ammo "Ortidan qor sovuq keldi". Hikoyada tasvirlangan erta yoqqan qor hamda qora sovuq timsollari yurtga kelayotgan qirg'inbarot urushning, iztirobning ifodalaridir.

"Vatan haqida qo'shiq" "Safar" hikoyasining mantiqiy davomi bo'lib, temirchi obrazi orqali qattol dushman qamali tufayli halokat yoqasiga kelib qolgan yurt fuqarolari o'z orasidan chiqqan donishmand yurtboshi atrofida uyushib, bir tan, bir jon bo'lib, hayot – mamot jangida jonini qurbon qilgan temirchi yigit shijoatidan ibrat olib, kurashga otlangan xaloyiq oxir-oqibat tengsiz jangda g'olib chiqadi. Hikoyada tasvirlangan zog'ora non timsoli orqali xalqning naqadar urushdan sillasi qurigani, ocharchilik avj olgani tasvirlangani "Ochlikdan sillasi qurigan odamlar ana o'sha bir parcha yegulik ilinjida bir-birlarining yuz-u ko'zlariga oxirgi kuchlarini to'plab musht urishar, uqalanib yerga tushgan ushoqlarni terib, qor va muz parchalariga qo'shib og'ziga solish ilinjidagilar ham o'shancha topilardi". Hikoyada temirchining hukmdorga javobi ham uning Vatanga muhabbati, shijoati yaqqol ko'rsatib beradi: "Men zimmamga tushgan vazifani

bajarayapman, qolganlar ham o‘z vazifasini sidqidildan ado etganida edi, darvozalar ortida lak-lak dushman qo‘shini kelib turmas edi!”. Asarda ifodalangan qahraton qish timsoli orqali insonlar ruhiyatida cheksiz iztirob badiiy ifodalangan. Yurt himoyasi uchun otlangan temirchining yovga taslim bo‘lib yashashdan ko‘ra, dushman qilichidan o‘lib ozod bo‘lishni afzal bilishi hukmdorning qalbiga yorug‘lik solish bilan bir qatorda hukmdorning atrofidagi g‘alamis kimsalarning munosib yog‘iyga munosib tarzda taslim bo‘lish g‘oyalari uni chuqur iztirobga soladi, temirchidan tashqari barcha xalq taslim bo‘lish fikrida edi.

Nazarimizda, jamiyatimizda Vatan taqdiri, uning kelajagiga beparvolik, loqaydlik illatlariga ham to‘xtalib ketiladi. Go‘yoki, ramziy ma’noda jamiyatda odam maqomini olgan-u, odamiylik maqomiga erisha olmagan insonlarning fojiaiy hayoti ham muhokama etib ketiladi. Hikoya temirchi hikoya syujetini va uning muhim kompozitsion g‘oyasini shakllantiruvchi aniq maqsadli, mantiqli obraz sanalib, yozuvchi bejizga unga Turon ismini bermagan. Jang boshlangan paytda Turon yog‘iyga, o‘zlaridan yuz kurra qo‘shini ziyoda bo‘lgan qo‘shinga hujum qiladi, dastavval, yog‘iyning o‘ndan ziyod askari yer tishlab qoladi, ammo xuddi shu asnoda tarix o‘z yo‘lini o‘zgartiradi. Chunki shu lahzada Turon elining yuragida uxlab yotgan sher qattiq na‘ra tortganicha g‘aflat uyqusidan bosh ko‘taradi.

Yozuvchi allegorik ramzdan, sher timsolidan foydalanib, Turon xalqining qalbidagi uyg‘ongan yurakning, matonatning timsoli bo‘lib kelgan, natijada temirchi hamda uyg‘ongan yuraklar o‘zlaridan yuz chandon qo‘shinni yengib, yurtlarini dushmandan himoya qiladilar. Hikoya so‘ngida ijodkor ranglar vositasidan foydalanib, “Ufqda quyosh ol ranglarga chulg‘anib botayotgan edi”, deya o‘tmishning qonli chiziqlarini ufq va qizil ranglaridan foydalanib “Ertangi kun yanada musaffo bo‘ladi” deya yakunlaydi. Ijodkorning “Pillapoya” hikoyasi odamlarning pishqirib oqayotgan daryoga tashbehi orqali boshlanadi.

Hikoyaning ilk chizgilarida tasvirlangan daryo va pillapoya detallari biz uchun omonatga berilgan hayotning ramzlari ekanligini anglash qiyin emas. Nazarimizda, pillapoyalardagi qavatlar insonlarning hayot yo‘llari, ya‘ni bolalik, o‘rta yoshlik, keksalik kabi. Mana shu hayot yo‘llarini kimdir halol rizq bilan bosib o‘tsa, yana kimdir esa uning aksi. Pillapoyadan yuqoriga ko‘tarilganda qahramonimiz hammaning yuqoriga intilishi, bir pog‘ona bo‘lsa ham yuqoriga intilishini ko‘radi: “Ammo ko‘pchilik, baribir, yuqoriroq chiqishga orzumand edi”. Hikoyada tasvirlangan oqim, nazarimizda, ma‘naviy va moddiy hayotning

ramzidir. Inson hayoti davomida ana shu ikki oqimni muvozanatda saqlay olsagina yetuklik darajasiga erishadi. Asarda: “Oqimning biri tepaga, biri esa pastga oqadi” deyilgan. Demak, moddiy hayotga mukkasidan ketish, dunyoga

Ulug‘bek Hamdam ko‘plab hikoyalari rus tiliga tarjima qilingan, “Tosh” hikoyasi Amerikada e‘tirof etilgan. Ulug‘bek Hamdam yangilik va yangilanishlarga boy, ilmiy dunyosi va o‘z yozish uslubiga ega. “Tosh”, “Ko‘ngildagi daryo”, “Unutilgan nay navosi”, “Lola”, “So‘z”, “Bir payola suv”, “Musulmon” kabi hikoyalar kitobxonni o‘ylashga majbur etadigan falsafiy asarlardir. “So‘z” hikoyasi uslub jihatidan boshqa hikoyalardan farq qiladi. Inson ruhining evrilishlari, ko‘ngil nozikliklari ifodalanadi. Hikoyaning boshlanishida er va xotinning iliq munosabatlari yoritilgandek ko‘rinadi, voqealar tasviri kutilmaganda sodir bo‘lib, o‘quvchini hayratga soladi va ruhiy zarba beradi. Er va xotin o‘rtasidagi ko‘p yillik iliq munosabatlar birgina so‘z orqali oila deb atalmish qo‘rg‘onning buzilishiga sabab bo‘ladi. Turmush o‘rtog‘ining ahvolidan habari yo‘q ayol karaxt bo‘lib qolgan eriga “oshga qaramaysizmi tagiga olib ketadi-ku”. “Sen oshni aytasan, buyoqda mening hayotim tagiga olib ketmoqchi-ku!”. Osh tagiga olgan bo‘lsa olgandir, uni qaytadan boshlash mumkin, lekin umrnichi? Agar u tagiga olsa, yangitdan boshlash mumkinmi?” – degisi keldi. Bu hikoyada Hikoyada ma‘naviy qashshoq bo‘lgan ayol obrazi ifodalanadi. Ko‘p yillardan beri bilgan insonni ham anglab tushunish, uning asli kim-u ko‘nglida nima borligini bilish murakkab hodisaligini tasvirlaydi. Azal-azaldan avlod shajarasini bamisoli bir daraxtga o‘xshatishadi, shox-shabballarni esa uning avlodlari deb kelishgan. “Haykallar oroli” hikoyasida Odam ato va Moma havo kabi ikki insondan bunyod bo‘lgan avlodlar taqdiri aks ettirilgan. Birinchi avlod ahil, inoq umurguzaronlik qilib, ikkinchi avlodga kelib mehr, oqibat deb atalmish, insonning ijobiy xislatlari o‘rnini yomon illatlar egallab bir-biri bilan dushman bo‘lish darajasiga yetadi. Ota-bobolarimizdan qolgan, “Mol-dunyo ketsa-ketsin, obro‘ ketmasin”, xalq maqoli voqeaga mos keladi. Aynan shu voqealar tasvirini “Namatak” mini-romanida ham ko‘rishimiz mumkin. Ikki hikoyada ham ko‘ngildagi ezgulik va adovat o‘rtasidagi ziddiyat tasvirlangan. Yozuvchi hozirgi kunda ro‘y berayotgan, dilni xira qiladigan voqea hodisalarni, insonlar qalbida kechgan ichki kechinmalarni kryeativ yondashgan holda kitobxonga yetkazishga urinadi. Falsafiy jarayonlar kuzatiladigan hikoyalardan biri “Lola” hikoyasidir. Bunda ham inson botinidagi tuyg‘ular: yaxshilik, ezgulik, nafs tushunchalari o‘rtasidagi ziddiyatlarni ko‘rasiz. Undagi voqealar silsilasi inson ichki dunyosida

o‘z-o‘zi bilan kurashayotgan xislatlarni anglashga xizmat qiladi. Yozuvchi ijodiga oid namunalarida keltirilgan mavzular bir-biridan keskin farq qiladi.

Ulug‘bek Hamdamning “Bir piyola suv”, “Ko‘nglimdagi daryo”, “Unutilgan nay navosi” hikoyalarida ko‘proq erkinlik, ozodlik tuyg‘usini va poklik ramzini aks ettiruvchi “suv” obrazini ko‘p uchratasiz. “Bir piyola suv” hikoyasida yuk tashuvchi obrazi orqali insonning yashab o‘tadigan umri tasvirlanadi. Bosh qahramon unga topshirilgan omonatni olib borar ekan, yo‘lda chanqoq bosish uchun suv ichgani karvonsaroyga to‘xtaydi. Ichgan bir piyola suvi haqini to‘lab, manziliga davom etish uchun chiqqanda oradan ko‘p yillar o‘tib ketganini sezib qoladi. Yigit yo‘l bo‘yi qidirgan suvini o‘zi manzilga olib ketayotgan omonat meshdaligini ko‘radi. Bu hikoya ramziy obrazlarga boy. Jumladan, suv(poklik), karvonsaroy(dunyo, umr), sahro (mashaqqat) kabi. Insonning yaratilishidagi azaliy va abadiy haqiqatlarga yozuvchi o‘zgacha nigoh bilan yondashadi. Bani bashar yaratilibdiki, uning zimmasidagi asosiy vazifalardan biri pok yashashdir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inson yuqoriga intilgan sari, ya’ni yetuklik, ma’naviy hayotga intilgani sayin bu dunyoga inson nima uchun kelganini, uni vazifasi nima ekanligini anglay boshlaydi. Uning eng yuqori bosqichi, nazarimizda, bizda komillik, yetuklik deb atalsa kerak. Bu bosqichga erishish hammaga ham nasib qilavermaydi. Insonning qalbi poklangani sari pillapoyalardan ko‘tarilaveradi. Hikoyada tasvirlangan oqim moddiy va ma’naviy hayotning timsolidir. Pillapoyaning yuqori va pastki qismlari, nazarimizda, dunyoga kelgan har bir insonning ibtidosi va intihosining timsollaridir. Qahramonimiz pillapoyalardan ya’ni hayot yo‘llaridan bir-bir o‘tar ekan, yo‘lida zinaning bitta poyasiga o‘tirib olgan ayolga keladi. Ayol o‘z-o‘ziga: “Charchadim, qushga aylangim kelayapti, qushga!”- deya uzun-uzun nafas chiqarardi. Nazarimizda, ijodkorimiz ta’kidlaganidek, olamning mazmuni bizning o‘z ko‘nglimizdagi mazmun bilan qoimdir. Qahramonimiz duch kelgan ayolning tanasi qaridi, qush bo‘lishni xohlashi esa, nazarimizda uning orzu-umidlari qush misoli birin-ketin uchib ketmoqda, ya’ni bu jumlada qush insonning tanasi qarib, zinaning tubiga yaqinlashganida uni tark etadigan orzu-umidning ramzi sifatida ifodalangan. Ayolning yuzlaridagi charchoq esa ko‘nglining timsolidir. Bundan tashqari, hikoyada ustoz obrazi ham keltiriladi. Inson yetuklik bosqichlariga erishishni faqat ustoz yordamida amalga oshirishi shu obraz orqali anglashiladi, zero ustoz biz bosib o‘tmoqchi bo‘lgan ya’ni allaqachon bosib o‘tgan va baland-pastliklarini anglab

yetgan bo‘ladi. Hikoyada qahramon: “Kim biladi deysiz, ehtimol, men ustozim chiqib ulgiran zinalarning yarmini ham bosolmasman, balki undan ikki hissa balandroq ko‘tarilarman”, - deya inson hayot yo‘llarida ma’naviy olamini boyitish, izlaganini o‘zidan topa olsagina pillapoyaning yuqorilaridan joy olishini tasviraydi. Qahramonimiz duch kelgan erkak obrazi orqali insonning bu hayotdagi vazifalarini, hayotga kelish mohiyatini teran anglab yetadi: “Sen qidirayotgan, senga kerak bo‘lgan narsa, aslida, seni manzil sari oshiqtirayotgan o‘sha holingdan o‘zgasi emas”, - deya har bir inson mohiyatni o‘zidan, aniqrog‘i o‘z qalbidan topishiga ishora qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Hamdam U. Vatan haqida qo‘shiq –Toshkent. Akademnashr.: 2019.
2. Rahimova L. Badiiy konflikt talqini// Yoshlik, 2014, 1-son.
3. Rahmat R. “Vatan haqida qo‘shiq”ni tinglab...// Kitob dunyosi gazetasi N16 (187).
4. Sodiq S. Isyonning hududi bormi... itoatning-chi?// O‘zbekiston adabiyoti va san’ati, 2004-yil, 12-noyabr.
5. Rahimjonov N. Bugunning qahramoni kim?// O‘zbek tili va adabiyoti. - 2001.- No6. - S. 8-12.
6. Normatov U. Tafakkur yog‘dusi. –T., 2006..
7. Sabirdinov A. Ma’naviyat va ma’rifat chashmalari –Toshkent. Akademnashr.: 2016.
8. Эшонкулов Ж. Ўзбек фольклорида туш ва унинг бадий талқини.ф.ф.д. дисс.автореферати, –Т., 2010.